

Mielenterveyspooli

Opetus- ja kulttuuriministeriö

VN/7050/2023

Mielenterveyspoolin lausunto: Valtakunnallinen nuorisotyön ja -politiikan ohjelma (VANUPO) 2024-2027

Mielenterveyspooli on laaja mielenterveystoimijoiden verkosto. Mielenterveyspooli kommentoi valtakunnallista nuorisotyön ja -politiikan ohjelmaa erityisesti siitä näkökulmasta, miten ohjelma vaikuttaa nuorten hyvinvointiin ja mielenterveyteen.

Hallituksen nuorisopoliittiset tavoitteet ja toimenpiteet; Kori 1: Jokaiselle nuorelle polku eteenpäin

VANUPO:n luonnos on aiempiin nuorisopoliittisiin ohjelmiin nähden valitettavan kapea-alainen. Siitä puuttuu nuoren elämään ratkaisevasti vaikuttavia osa-alueita, kuten työllisyys/työttömyys, asuminen ja toimeentulo. Myös koulutuspolitiikan osuus VANUPO:ssa jää heikoksi. Ohjelman toimenpiteiden ikärajaus on ristiriidassa nuorisolain 29 vuoden ikärajan kanssa.

Ohjelman on tarkoitus toimeenpanna hallitusohjelman kirjaus ”Hallitus laatii laaja-alaisen toimenpideohjelman nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi, hyvinvointivajeen ja mielenterveyden ongelmien paikkaamiseksi”. Kuitenkin mielenterveyden käsittely ohjelmassa keskittyy pitkälti mielenterveyspalveluihin. Aidosti laaja-alainen, poikkihallinnollinen lähestymistapa tukisi paremmin nuorten mielenterveyden edistämistä ja ongelmien ennaltaehkäisyä.

Osa ohjelman sinänsä hyvistä tavoitteista on ristiriidassa muiden viimeaikaisten poliittisten päätösten kanssa. Hyvä kokonaisvaltainen nuorisopoliittikka edellyttääkin, että päätösten ja ohjelmien vaikutukset nuorten elämään ja mielenterveyteen arvioidaan myös muissa kuin suoraan nuorisopoliittisissa päätöksissä.

Osaan korin johdanto-osiossa esitetyistä linjauksista ei löydy ohjelmasta lainkaan toimenpiteitä. Osa toimenpiteistä on pistemäisiä. Ohjelman rakennetta tulisi selkeyttää niin, että jokaiselle tavoitteelle on konkreettiset toimenpiteet. Eri hallinnonalojen toimenpiteiden tulisi olla tasapainossa keskenään.

Syrjäytyminen ja sen ehkäisy on käsitetty ohjelmassa kapeasti. Ohjelmasta käytännössä puuttuvat muun muassa sosioekonomisen taustan merkityksen kasvu, osaamisen eriytymisen, yhdenvertaisuus ja eri vähemmistöjen mielenterveyteen vaikuttavat asiat, toimeentuloon liittyvät kysymykset kuten lapsiperheköyhyys, asuminen, sosiaalipoliittikka, sekä harrastamisen saavutettavuus myös muissa ikäluokissa kuin harrastamisen Suomen mallin piirissä olevien kohdalla. Syrjäytymisriskiä ja sen ehkäisyä ei myöskään käsitellä kohdennetusti eri haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien osalta.

Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden, kuten lapsen oikeuksien ja mielenterveysoikeuksien, tulisi näkyä VANUPOssa.

TAVOITE 1: Nuori voi hyvin koulussa ja oppilaitoksessa

Toimeentulo

Nuoren mielenterveyteen ja hyvinvointiin vaikuttaa hänen taloudellinen tilanteensa ja siihen liittyvä näkymänsä tulevaisuudesta, mukaan lukien työelämän näkymät ja asuminen. Viimeaikaiset, hallitusohjelmaan perustuvat leikkaukset tulonsiirtoihin, kuten asumistukeen, toimeentulotukeen, työttömyysturvaan ja nuoren kuntoutusrahan vähimmäistasoon, heikentävät monen nuoren taloustilannetta ja altistavat sen myötä näköalattomuudelle ja toivottomuudelle. Ohjelmassa tulisi vahvistaa tätä analyysia ja nuorten taloudellista tilannetta parantavia toimenpiteitä.

Oppilas- ja opiskeluhoolto

Varsinainen oppilas- ja opiskeluhoolto tukevat mielenterveyttä ja hyvinvointia keskeisesti. Oppilas- ja opiskelijahuoltolain mukaan opiskeluhoollon ensisijainen tehtävä on ennaltaehkäisevä yhteisöllinen työ, minkä lisäksi oppilaalla on oikeus saada tarpeen mukaan myös yksilöllistä tukea. Sekä yhteisöllisen että yksilöllisen oppilas- ja opiskeluhoollon riittävät resurssit on turvattava.

Koko koulun ja oppilaitoksen henkilökunta on osa oppilas- ja opiskeluhoollon siinä mielessä, että jokaisen henkilökunnan jäsenen toiminta vaikuttaa oppilaiden ja opiskelijoiden hyvinvointiin. Nuoren mielenterveyteen ja hyvinvointiin koulu yhteisössä vaikuttavat muun muassa psykologinen turvallisuus, kuulumisen tunne ja mahdollisuus vaikuttaa. Koko koulun henkilökunnan, etenkin opettajien, mielenterveysosaaminen on tärkeä osa nuorten mielenterveyden tukemista koulussa.

Oppilas- ja opiskeluhoollon tulee pystyä tukemaan lasta ja nuorta myös sellaisessa tilanteessa, jossa perheessä on mielenterveysongelmia tai perhetilanne on muuten kriisiytynyt. Nuorten hoivaajien tilanne on tunnistettava.

Koulu- ja oppilaitosnuorisotyön kehittäminen puuttuu ohjelmasta. Nuorisotyö on tärkeä keino muun muassa mielenterveyden edistämiseen ja mielenterveysongelmien ennaltaehkäisyyn.

Ohjelmassa ei käsitellä korkeakouluopiskelijoita ja heidän mielenterveytensä tukemista. Ohjelmassa tulisi kautta linjan, mutta myös opiskeluhoollon kohdalla, käsitellä konkreettisesti eri opiskelijaryhmien tilannetta ja ottaa mukaan kohdennettuja toimenpiteitä kaikkien opiskelijaryhmien osalta.

Korkeakouluopiskelijoiden opiskeluhoollosta tulisi säätää laissa. Tällöin kaikilla opiskelijoilla olisi yhdenvertainen oikeus opiskeluhooltoon ja oppilas- ja opiskeluhoolto muodostaisi jatkumon aina varhaiskasvatuksesta korkeakouluopintoihin asti.

TAVOITE 2: Jokaisella nuorella on pääsy mieluisaan harrastukseen matalalla kynnyksellä

Ohjelmaan tulisi harrastustoiminnan osalta ottaa konkreettisia keinoja harrastusten tosiasiallisten saavutettavuuden lisäämisestä kaikille. Inklusioon perustuva, syrjimätön ja esteetön harrastaminen on ensisijaista verrattuna erityisryhmäajatteluun perustuvaan harrastamiseen. Harrastustoimintaa tulee käsitellä laajasti, mukaan lukien kaikenikäisten nuorten omaehtoinen harrastaminen.

TAVOITE 3: Työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten määrä vähenee

Ohjelmassa on käsitelty nuorten työelämäasemaa sekä työelämän ulkopuolelle jäämistä kapeasti. Mielekkääseen työhön pääseminen ja toimeentulon varmistaminen ovat nuoren elämän kannalta merkittäviä asioita. Työelämän lieveilmiöt, kuten työuupumus ja työsyrjintä, vaikuttavat kielteisesti mielenterveyteen, hyvinvointiin ja tulevaisuudennäkymiin.

Ohjelmassa tulee vahvistaa työelämään liittyvää analyysia ja toimenpiteitä, jotta se tukee konkreettisesti nuorten pääsyä työelämään, työssä jaksamista, mielekästä työelämää ja toimeentuloa.

Hallituksen nuorisopoliittiset tavoitteet ja toimenpiteet; Kori 2: Monipuolista tietoa ja välineitä nuorten mielen hyvinvoinnin tukemiseen

TAVOITE 4. Nuorella on pääsy oikea-aikaisiin ja laadukkaisiin mielenterveyspalveluihin

Suomessa on jo pidempään ollut nuorten mielenterveyskriisi. Nuorten mielenterveyden jakautuminen hyvin ja huonosti voiviin näkyy esimerkiksi Kouluterveyskyselyn tuloksista. Jonot mielenterveyspalveluihin ovat pitkät. Lisäksi merkittävä osa lapsista ja nuorista elää perheessä, jossa vanhemmalla on mielenterveysongelmia.

VANUPOon ja Petteri Orpon hallitusohjelmaan sisältyy lapsille ja nuorille suunnattu terapiatakuu. Terapiatakuu on keskeinen väline tarpeeseen perustuvan mielenterveyshoidon joustavaksi ja oikea-aikaiseksi tarjoamiseksi.

Terapiatakuu tulee kohdentaa kaikille alle 29-vuotiaille nuorisolain ikämääritelmän mukaisesti. Sille ei tule asettaa alaikäraja. Terapiatakuun tulee olla saavutettava kaikille lapsille ja nuorille. Tämä edellyttää, että sen toimeenpanossa kohdennetaan resursseja myös laadullisiin tekijöihin, kuten eri vähemmistöjen arvostavaan ja asiantuntevaan kohtaamiseen.

Lasten ja nuorten terapiatakuun toteuttamisessa tulee varmistaa, että perustasolla on tarjolla monenlaisia hoitomuotoja. Terapiatakuun toimeenpanoon on otettava mukaan koko lasten ja nuorten perustason palveluverkosto. Oppilashuoltoon on osoitettava riittävät resurssit, ja on luotava selkeät polut oppilashuollon ja sosiaali- ja terveyspalveluiden välille. Oikea-aikaisen tuen varmistamiseksi on huolehdittava perhepalveluiden, mielenterveyspalveluiden sekä psykososiaalisen tuen saatavuudesta. Digitaalisilla palveluilla, omahoidolla ja lyhytinterventioilla ei saa kokonaan korvata kasvokkaisia hoitoja eikä pidempiä hoito- tai psykoterapiajaksoja silloin, kun niitä tarvitaan. Asiakkaat tulisi ohjata tarpeen mukaiselle hoitoportaalle suoraan, ilman että kaikkien tulisi aloittaa portaikon alusta. Terapiatakuun toteuttamisessa tulee varmistaa hoitoja tarjoavan henkilökunnan riittävä ammatillinen pätevyys.

Lasten ja nuorten terapiatakuun toimeenpanon onnistumista ja vaikutuksia tulee seurata ja arvioida systemaattisesti. Seurannassa ja arvioinnissa tulee ottaa huomioon eri kohderyhmät, kuten se, miten terapiatakuu onnistuu tosiasiasa tavoittamaan esimerkiksi erityisen haavoittuvassa asemassa tai heikossa sosioekonomisessa tilanteessa eläviä lapsia ja nuoria. Lasten ja nuorten kokemustietoa ja mielipiteitä tulee koota ja kuulla osana seurantaa ja arviointia.

On erittäin hyvä, että VANUPOon on kirjattu kansallisen mielenterveysstrategian ja itsemurhien ehkäisyohjelman toimeenpanon jatkaminen. Tämä on kirjattu myös Petteri Orpon hallitusohjelmaan. Ohjelmaluonnoksessa ei kuitenkaan ole kuvattu konkreettisesti VANUPOn ja mielenterveysstrategian

suhdetta toisiinsa. Mielensterveysstrategian ja itsemurhien ehkäisyohjelman toimeenpanoon ei ole osoitettu erillistä rahoitusta, mikä jättää epäselväksi tosiasialliset mahdollisuudet edistää nuorten mielensterveyttä näiden ohjelmien kautta.

Jotta mielensterveyspolitiikkaa voidaan toteuttaa systemaattisesti ja pitkäjänteisesti, kansallisen mielensterveysstrategian toimeenpanoon tulee osoittaa riittävät kohdennetut resurssit. Eri ohjelmien väliset suhteet, kuten VANUPO:n, mielensterveysstrategian ja lapsistrategian suhde toisiinsa, on määriteltävä.

TAVOITE 5. Mielekäs vapaa-ajan toiminta vahvistaa nuorten mielen hyvinvointia

Hallituksen nuorisopoliittiset tavoitteet ja toimenpiteet; Kori 3: Nuorten hyvinvointia tuetaan osallisuutta, yhteisöllisyyttä ja turvallisuutta vahvistamalla

TAVOITE 6. Nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päätöksentekoon vahvistuvat

On erittäin kannatettavaa, että nuorten kuulemista ministeriöiden valmistelutyössä systematisoidaan.

Ei riitä, että kuullaan ”nuoria” yleisesti, vaan kuulemisten kehittämisessä tulee huomioida systemaattisesti mm. eri vähemmistöt ja eri sosioekonomisesta taustasta tulevat nuoret. Nuorten kuulemisen systematisoinnin tulee tapahtua kaikkien nuoriin vaikuttavien politiikkatoimien valmistelussa, ei ainoastaan liittyen erilliseen nuorisopoliittikkaan.

TAVOITE 7. Nuorten turvallisuuden tunne ja turvallisuus vahvistuvat

Syrjintään, häirintään ja kiusaamiseen pitää puuttua vaikuttavasti ja niitä tulee ennaltaehkäistä kaikissa nuorten elinympäristöissä.

VANUPOssa tulisi viitata yhdenvertaisuuslain ja tasa-arvolain viranomaisille, työnantajille, opetuksen ja koulutuksen järjestäjille ja oppilaitoksille asettamiin velvoitteisiin yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämisestä sekä sukupuolivähemmistöihin kohdistuvan syrjinnän ehkäisystä.

TAVOITE 8. Yhteisöllisyyttä, yhdenvertaisuutta ja resilienssiä nuorten elämässä tuetaan

Nuorisotyön ja -toiminnan tukemisen linjaukset

Painopisteet nuorisoalan valtakunnallisten osaamiskeskusten valtionapukelpoisuuden hyväksymiselle

Osaamiskeskusten painopisteet tulee määritellä konkreettisesti ja selvästi. Yhden osaamiskeskuksen tulee liittyä laaja-alaisesti mielensterveyteen.

Suomen kansalliset tavoitteet nuorisoalan eurooppalaiselle ja kansainväliselle toiminnalle

Muita näkemyksiä ohjelmasta

VANUPOn tavoitteet ovat pääsääntöisesti myönteisiä. Tavoitteet jäävät kuitenkin yleisluontoiselle tasolle, eikä niiden toteuttamiseksi esitetä riittäviä eikä riittävän konkreettisia toimenpiteitä eri hallinnonaloilla. Ohjelmassa ei ole mitattavia tavoitteita eikä siinä esitetä uusia toimia.

Ohjelman tavoitteiden toteuttamiseen on osoitettava eri toimijoille riittävät resurssit. Toimeenpano tulee toteuttaa poikkihallinnollisesti sidosryhmiä laajasti osallistaen. Tavoitteiden toteutumisen seurantaan varten on asetettava mittarit, ja seurannasta on tehtävä suunnitelma.

VANUPOn on tarkoitus kattaa hallitusohjelman kirjaus *Hallitus laatii laaja-alaisen toimenpideohjelman nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi, hyvinvointivajeen ja mielenterveyden ongelmien paikkaamiseksi*. Tämän kirjauksen näkökulmasta ohjelmaluonnos nostaa esiin tärkeitä tavoitteita, mutta jää toimenpiteiden osalta valitettavan heikoksi ja kapea-alaiseksi. Myös ohjelmassa esitetty tilannearvio nuorten mielenterveydestä jää liian suppeaksi muun muassa vähemmistöjen ja haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien osalta.

VANUPOn tulee vahvistaa jatkovalmistelussa niin, että siitä tulee aidosti poikkihallinnollinen, kokonaisvaltaisesti nuorten elämää ja mielenterveyttä tukeva sekä syrjäytymistä ja mielenterveysongelmia ehkäisevä ohjelma, joka kattaa nuorten arjen elinympäristöt.

Hallituksen tulee tukea nuorten ja opiskelijoiden mielenterveyttä laajoilla edistävillä ja ennaltaehkäisevillä toimilla muun muassa oppilaitoksissa, oppilas- ja opiskeluhuollossa ja työelämässä. Tämän rinnalla tulee varmistaa vaikuttavat mielenterveyspalvelut ja muut tukipalvelut nuorten mielenterveyden tukemiseksi.

VANUPOn toimenpiteet tulee kohdistaa kaikkiin nuorisolain mukaisiin nuoriin. Ohjelman yläikärajan tulee olla 29. Luonnoksessa valtaosa toimenpiteistä kohdistuu suhteettomasti lähinnä peruskouluikäisiin nuoriin.

Ohjelmassa käytetty käsitteistö tulee yhdenmukaistaa niin, että keskeisenä käsitteenä käytetään mielenterveyttä. Luonnoksessa käytetään useassa kohdin ilmausta mielen hyvinvointi, joka ei ole sisällöltään vakiintunut käsite. Mielen hyvinvointi tulee kaikissa kohdissa korvata mielenterveys-termillä.

VANUPOn toimenpiteet vaikuttavat joiltain osin ylhäältä päin tulevilta, ja sisältävät olettamuksen siitä, että nuorten toimintamallit muuttuvat poliittisilla päätöksillä. Näin on erityisesti niissä toimenpiteissä, joissa nuoria aiotaan ”ohjata” esimerkiksi kulttuuritoiminnan tai liikuntaharrastusten pariin. Nuorten omaehtoisuutta ja toimijuutta, kuulumisen kokemuksia ja nuorten mahdollisuutta vaikuttaa elämäänsä tulisi painottaa ohjelmassa enemmän.

On tärkeää, että VANUPOn valmisteluprosessissa on kuultu nuoria. Jää kuitenkin epäselväksi, miten nuorten moninaisuus on huomioitu kuulemisessa. Ohjelmaluonnoksessa ei tuoda esiin erikseen esimerkiksi NEET-nuorten, vammaisten nuorten, sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten, rodullistettujen nuorten, saamelaisnuorten tai eri kieliryhmiin kuuluvien nuorten näkemyksiä. Myöskään sukupuolta ei käsitellä. Kuitenkin nuorten mielenterveys, hyvinvointi ja mahdollisuudet ovat erittäin polarisoituneet.

Haavoittuvassa asemassa olevien nuorten tarpeiden ja näkemysten tulisi olla keskeisessä asemassa, kun nuorten mielenterveyteen ja hyvinvointiin vaikuttavia toimenpiteitä suunnitellaan. Ohjelmassa tulee kuvata nuorten hyvinvointia ja mielenterveyttä haavoittuvassa asemassa olevat nuoret huomioon ottaen, sekä käsitellä myös erityisesti heidän mielenterveyteensä liittyviä erityiskysymyksiä, kuten vähemmistöstressiä. Ohjelmassa tulisi ottaa huomioon myös moniperustainen syrjintä ja useaan eri vähemmistöön kuulumisen vaikutus sosioekonomiseen asemaan.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvoaikutukset sekä analyysi syrjinnästä, eriarvoisuudesta ja epätasa-arvosta nuorten elämässä jäävät VANUPOn luonnoksessa häviävän pieneen osaan. Kouluterveyskyselyiden mukaan nuorten mielenterveyteen liittyy selkeästi sukupuolittuneita ilmiöitä.

Ohjelmassa tulisi käsitellä syvällisemmin huono-osaisuuden, kuten ylivelkaantumisen ja rikolliseen toimintaan osallisuuden syitä. Ennaltaehkäisyn keinojen tulisi kytkeytyä tähän analyysiin.

Ohjelmaan tulisi ottaa keinoja tukea nuoria hoivaajia eli nuoria, jotka kantavat perheessään vastuuta esimerkiksi mielenterveyssyistä tai muun pitkäaikaissairauden tai vamman takia toimintakyvyttömästä aikuisesta tai esimerkiksi sisaruksistaan.

Ohjelmassa tulisi käsitellä huostaanotettujen ja muiden lastensuojelun asiakkaana olevien tai olleiden nuorten asemaa ja keinoja heidän tukemisekseen. Lastensuojelun jälkihuollon ikärajaa laskettiin hiljattain 25 vuodesta 23 vuoteen. Ohjelmaan voitaisiin ottaa esimerkiksi toimenpide tämän muutoksen vaikutusten arvioimisesta.